

Tvungent psykisk helsevern

En teoretisk oppgave

BACHELOROPPGAVE (BOPPG30) **Politihøgskolen** **2018**

Kand.nr: 240
Antall ord: 6452

Innledning.....	3
Erfaring fra praksis	3
Problemstilling	4
Avgrensning	4
Prosjektet forankret i VITF-pensum	4
Metodisk tilnærming	5
Teoretisk forankring	5
Statistikk.....	6
Rettssystemet.....	6
Tvungen psykisk helsevern	8
De ulike partene	9
Redegjørelse av konsekvensetikken.....	9
Redegjørelse av pliktetikken	10
Hoveddel:	10
Fri vilje og skyld	10
Gjengjeldelse	12
Tidsaspektet.....	13
Farlighet	16
Forebyggende	17
Avslutning	18
Litteraturliste	20

Innledning

I denne oppgaven har jeg valgt å fokusere på tvungent psykisk helsevern. Tvunget psykisk helsevern får med jevne mellomrom oppmerksomhet i media, og da ofte i forbindelse med alvorlige forbrytelser slik som drap. Dette synes jeg er interessant, spesielt med tanke på at media skriver om personer som tilbringer svært kort tid på institusjon før de sleppes ut. Et eksempel er det mye omtalte "Halloween drapet" i Oslo i november 2011. Her knivstakk og drepte vedkommende sin bestevonn, mens hans andre bestevonn unnslopp med livet i behold, tross han fikk store skader. Vedkommende ble erklært strafferettslig utilregnelig siden han var psykotisk på gjerningstidspunktet. I 2013 ble han dømt til tvungen psykisk helsevern. Etter ett år på institusjon, fikk han permisjon, og flyttet hjem til sine foreldre. I 2015 skrev VG at han mottok behandling hjemme (Thjømmøe, 2015).

Denne saken viser hvordan utfallet i kan være når en person blir dømt til tvungent psykisk helsevern. Det er vanskelig å si, men hadde han vært strafferettslig tilregnelig i gjerningsøyeblikket, hadde han mest sannsynlig vært i fengsel enda, og hatt flere år igjen å sone, jf. strl. § 275 der strafferammen på drap er fra 8 til 21 år (straffeloven, 2005, §275).

Erfaring fra praksis

Tvungent psykisk helsevern var ikke et tema jeg automatisk tenkte var aktuelt å skrive bachelor om på politihøgskolen, men etter et år i praksis endret jeg denne tankegangen. Jeg Da jeg var i praksis så jeg viktigheten av at politiet vet mer om denne ordningen. Det er nødvendig for ansatte i politiet å ha en god forståelse for rettssystemet, spesielt i forbindelse med avgjørelser som skiller seg ut fra normalen. Dette var kunnskap jeg merket jeg manglet i praksisåret da jeg var i kontakt med personer som var strafferettslig utilregnelige. Grunnen til at jeg valgte å fokusere på rettferdighet er fordi dette var et begrep som kom opp i hodet mitt i kontakt med «de» utilregnelige. På hvilken måte kan denne særreaksjonen være rettferdig for idømte, eller for samfunnet og de fornærmede?

Personene en kommer i kontakt med på ulike ordensoppdrag er mangfoldig. Det kan være alt fra en gammel dame som har hatt innbrudd, til en psykotisk person som har banket opp en tilfeldig person på gaten. Flere ganger i praksis var jeg i kontakt med en person som ikke var strafferettslig tilregnelig. Det var oppdrag på han flere ganger i uken. Oppdragene var sjeldent av alvorlig karakter. Det var en del ordensforstyrrelser, ofte i forbindelse med ruspåvirkning.

Etter flere oppdrag på han merket jeg på mine kollegaer at det var en del frustrasjon og irritasjon blant dem. De følte de brukte mye tid og ressurser på han, uten at det gagnet han, samfunnet eller de fornærmede. Han ble ikke noe friskere, snarere tvert om. Han ble alltid frikjent på grunn av utilregnelighet, noe som gjorde at han igjen og igjen gjorde de samme lovbruddene. Jeg merket jeg satt igjen og lurte på hvorfor vi ikke kunne gjøre mer med han. Han falt mellom to stoler da verken helsevesenet eller rettsvesenet tok kontroll over han.

Etter jeg har arbeidet med denne oppgavene sitter jeg igjen med en større forståelse for hvordan det ble slik i hans situasjon. Hovedgrunnen til at han ikke ble dømt til tvungent psykisk helsevern, var trolig alvorligheten i lovbruddene han begikk, som jeg nevnte stort sett var lovbruddene knyttet til rus og ordensforstyrrelser. Dette skal jeg komme tilbake til under avsnittet om rettssystemet.

Problemstilling

Problemstillingen min er:

Er særreaksjonen tvungent psykisk helsevern rettferdig?

Avgrensning

Temaet for oppgaven er tvungent psykisk helsevern. Jeg vil drøfte denne særreaksjonen med utgangspunkt i rettferdighet, samt dra inn pliktetikk og konsekvensetikk. Farlighet, forebyggende, tidsaspekt, gjengjeldelse samt fri vilje og skyld, er de ulike aspektene ved særreaksjonen jeg skal fokusere på i drøftelsen.

Denne diskusjonen rundt tvungent psykisk helsevern gjør at en del juridiske spørsmål kan bli stilt. Størrelsen på oppgaven gjør at jeg ikke skal ha noe spesielt fokus på det juridiske aspektet rundt denne problemstillingen. Jeg vil kort ta for meg vilkår som må være oppfylt for å bli idømt tvungent psykisk helsevern.

Prosjektet forankret i VITF-pensum

For å belyse min problemstilling har jeg valgt å skrive samfunnsvitenskapelig metode, der jeg skal ha et litteraturstudie. Samfunnsvitenskapelig metode innebærer å undersøke samfunnet og den sosiale virkelighet. En må samle inn data, analysere og tolke dette, for deretter å komme frem til om påstandene som for eksempel media la frem, er korrekt eller ei.

Hovedfokus i et samfunnsvitenskapelig studie er mennesker (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2010).

Metodisk tilnærming

I forbindelse med denne oppgaven så jeg på det som lite hensiktsmessig å foreta intervju eller spørreundersøkelse. Derfor valgte jeg å ha en litteratur studie. Det vil si at jeg skal bruke fagartikler, bøker og annen litteratur for å prøve å belyse mitt tema best mulig, samt svare på min problemstilling.

Det som er fordelen med å ha en litteraturstudie er at det finnes mye litteratur om tvungent psykisk helsevern. Her kan jeg bruke gode fagartikler fra både et juridisk perspektiv samt et samfunnsfaglig. Dette kan hjelpe meg i å belyse problemstillingen og temaet mitt på en god måte. Det som er problematisk når en bruker litteratur er kildekritikk, som jeg nevner i avsnittet nedenfor.

Teoretisk forankring

Oria, Idunn og Google Scholar er gode søkeverktøy for å finne relevante fagartikler og bøker. Jeg prøvde å unngå å bruke et generelt googlesøk, da dette kan gi en del usikre kilder.

Norske artikler og tekster vil være mest relevant for meg, da utenlandske tekster kan skille en del mellom norsk praksis, både juridisk og i forbindelse med tvungent psykisk helsevern.

Jeg brukte blant annet søkeord som tvungent psykiske helsevern i kombinasjon med rettferdighet, etikk, samfunnet, de idømte, farlighet, tidsaspektet, fri vilje og skyld.

Når jeg skulle avgjøre hvilke tekster jeg skulle bruke, hadde jeg fokus på tekster som var relevante for min problemstilling. En del av tekstene tar for seg fengsel, og ikke tvungent psykisk helsevern. Tross dette, er det en del likheter mellom fengsel og tvungent psykisk helsevern da begge har et lovbrudd som ligger til grunn for slike dommer, samt at begge innebærer frihetsberøvelse.

Jeg brukte Statistisk sentralbyrå for å finne statistikk. Helsedirektoratet sine sider for å finne fakta rundt tvungen psykisk helsevern. Som nevnt tidligere er dette ikke en juridisk oppgave,

men jus vil fremdeles bli nevnt. Lovdata har blitt brukt for å finne juridiske kilder samt hjemler.

Thomas Mathiesen og hans bok «Kan fengsel forsvares» samt Leif Petter Olaussens empiriske undersøkelse om «hva synes folk om straffenivået» ble brukt som kilder. Mathiesen sin bok skriver en del om fengsel og dens historie samt at den tar opp ulike faktorer som peker på at fengsel ikke kan forsvares, og dermed ikke er en rettferdig reaksjon på et lovbrudd. Tross at han skriver om fengsel, følte jeg den kunne brukes som kilde da det er en del likheter med fengsel og tvungent psykisk helsevern. Olaussen bok om straffenivået i Norge ble brukt som kilde for å få et innblikk i hva samfunnet synes om straffene i Norge. Dette for å få belyst om samfunnet synes straffen var rettferdig (1995, og 2013).

Statistikk

Statistikk på tvungent psykisk helsevern viser at det ikke er en reaksjon som brukes ofte, i motsetning til tradisjonelle strafferettslige reaksjoner, slik som ubetinget- og betinget fengsel. 2015 er den nyeste statistikken som viser type reaksjon etter hovedlovbruddstype. I 2015 ble 19 personer dømt til tvungent psykisk helsevern, mens 16 603 personer ble dømt til betinget eller ubetinget fengsel (Statistisk sentralbyrå, 2015).

I 2015 ble 13 213 personer dømt til betinget eller ubetinget fengsel for vinningslovbrudd, eiendoms-tyveri eller skade, rusmiddellovbrudd, ordens- og integritetskrenkelser, trafikkforseelser eller annet. Mens ingen er dømt til tvungen psykisk helsevern i de ovennevnte kategoriene (Statistisk sentralbyrå, 2015).

3 390 personer er dømt til ubetinget- eller betinget fengsel for vold eller seksuallovbrudd. Alle 19 som ble dømt til tvungent psykisk helsevern i 2015 er enten innenfor kategorien vold eller seksuallovbrudd. Tross det er snakk om et lite antall personer som dømmes til tvungent psykisk helsevern, så er det alvorlige lovbrudd. Derfor er det viktig å reflektere rundt denne særreaksjonen (Statistisk sentralbyrå, 2015).

Rettssystemet

For at en person kan bli dømt i en norsk domstol stilles det fire krav. Det må være en lovhjemmel som passer til gjerningsbeskrivelsen, (straffeloven, 2005, §14) det må ikke være noen straffefrihetsgrunner slik som nødrett (straffeloven, 2005, §17) nødverge (straffeloven,

2005, §18), handlingen må være gjort forsettlig (om ikke annet er nevnt i lovhjemmel) (straffeloven, 2005, §21), og personen må være strafferettslig tilregnelig (straffeloven, 2005, §20).

Det er viktig å holde et klart skille mellom tradisjonell straff, og tvungent psykisk helsevern. Tvungen psykisk helsevern er en særreaksjon for personer som var psykotiske på gjerningstidspunktet, og derfor ikke kan straffes med tradisjonell straff, slik som for eksempel fengsel.

Definisjonen av å være psykotisk er avhengig av hvordan psykiatrien definerer det.

”Psykosene, eller sinnssykdommene, er de psykopatologisk mest alvorlige tilstandene og preges av realitetsbrist. Symptomer som uklarhet eller forvirring, tankeforstyrrelser, vrangforestillinger og sansebedrag kan forekomme, og atferden er ofte eiendommelig. Den mest alvorlige formen for psykose er schizofreni.” (Kringlen, Psykiatri, 2001 s. 37)

Det mest sentrale kjennetegnet ved en person som er psykotisk er at virkelighetsoppfatningen i vesentlig grad er forstyrret (Justis- og politidepartementet, 1993-1994 s. 22).

Tvungent psykisk helsevern er en strafferettslig særreaksjon som retten dømmer til blant annet psykotiske personer. De fire vilkårene som nevnt ovenfor må være oppfylt (bortsett fra strafferettslig tilregnelig, da det er dette vilkåret som gjør at en idømmes tvungent psykisk helsevern). I tillegg til de fire (tre), må de fire vilkårene listet opp nedenfor være oppfylt for at en person kan dømmes til tvungent psykisk helsevern.

1. Gjerningspersonen må være psykotisk på gjerningstidspunkt. (se definisjonen ovenfor)
2. Det må være nødvendig å dømme vedkommende til tvungen psykisk helsevern på bakgrunn av at det er fare for andres liv, helse eller frihet.
3. Lovbruddet må være alvorlig, slik som ildspåsettelse, alvorlig voldslovbrudd, seksuallovbrudd eller frihetsberøvelse.

4. Det må være en fare for gjentakelse av en ny alvorlig kriminell handling som krenker andres helse, frihet eller utsetter andres liv for fare.

Dette er en forenkling ettersom det ikke er det juridiske aspektet som skal ha hovedfokuset i denne oppgaven (Wegner, 2015).

Tvungen psykisk helsevern

I motsetning til fengsel så er det ikke fengselsvesenet, men sykehuset som har ansvar for en person som er på tvungen psykisk helsevern. Da dette er en reaksjon som er idømt rettsvesenet er det visse særregler, men stort sett er det ganske likt andre personer som er på tvang i psykiatrien (Helsedirektoratet, 2011).

Det er kun de tre første ukene en må oppholde seg på døgninstitusjon. Deretter blir det gjort en vurdering av hvor stor risiko det er for om en begår nye alvorlige lovbrudd. Om risikoen er lav eller ikke eksisterende vil personen ha mulighet til å motta behandling hjemme der en møter opp på dagbehandling såkalt polikliniskbehandling. Om risikoen er høy eller til stede, vil en fortsette å motta behandling på sykehus (Helsedirektoratet, 2011).

Den som idømmes, dens pårørende og den som er faglig ansvarlig for den idømte, kan begjære at særreaksjonen avsluttes. Om de mener det ikke foreligger noen fare ved å la personen avskrives behandling, må de fremme dette til påtalemyndigheten og det skal videre behandles i retten. Dermed er det kun retten som kan idømme denne reaksjonen og kun retten eller påtalemyndigheten som kan beslutte opphør av særreaksjonen. Påtalemyndigheten kan avbryte uten begjæring fra ovennevnte, men jeg vil anta at det hører sjeldenhetene til, da det bør være en faglig ansvarlig med i avgjørelsen om vedkommendes psykiske helse (Helsedirektoratet, 2011).

Om det ikke er fare for gjentakelse vil behandlingen avsluttes. Det kan i prinsippet si at det er uklart hvor lenge (eller hvor kort) denne særreaksjonen vil bli opprettholdt. Det kan være at vedkommende er tre uker på døgninstitusjon for å deretter bli vurdert som at det ikke er fare for gjentakelse, og dermed blir avskrevet (Helsedirektoratet, 2011).

Når det gjelder bruk av tvang er det både muligheter til dette hos helsevesenet og fengselsvesenet. En kan bruke medisiner med tvang i helsevesenet. Det kan også brukes

mekaniske tvangsmidler som begrenser bevegelsesfriheten og isolasjon. Et typisk eksempel på dette vil være belteseng (Bahus, 2017).

De ulike partene

I oppgaven min har jeg tenkt å drøfte tvungen psykisk helsevern og om dette er en rettferdig reaksjon på et lovbrudd. Da må jeg først få klargjort hvem de ulike partene er i en sak med tvungen psykisk helsevern. En har selvfølgelig personen som blir dømt til dette. Hvordan oppleves det for denne personen å bli satt inn på institusjon med tvang? Et aspekt ved å bli idømt denne særreaksjonen er den er på ubestemt tid. Dette skal jeg drøfte senere i oppgaven.

I tillegg til den idømte er det som regel et offer etter et lovbrudd. Dette kan en se på statistikken der det er kategoriene seksuallovbrudd og voldslovbrudd denne reaksjonen ble brukt på i 2015. Dette er en faktor jeg skal drøfte i oppgaven min. Er det rettferdig for den idømte at han skal fratras sin frihet for å være på institusjon på ubestemt tid? Og er det rettferdig for de etterlatte at vedkommende ikke skal sone en straff i fengsel?

En annen faktor en må ta hensyn til er samfunnet for øvrig. For at straffesystemet i Norge skal fungere optimalt er det viktig at samfunnet har tillit til det. En har saker der lovbrøyttere som blir dømt til tvungent psykisk helsevern slipper ut kort tid etter, som jeg eksemplifiserte innledningsvis. Hvordan oppleves dette for samfunnet med tanke på rettsikkerheten? Har samfunnet en oppfattelse at dette som rettferdig, eller risikeres det at tilliten til rettssystemet i sin helhet svekkes? (Thjømøe, 2015).

Redegjørelse av konsekvensetikken

I følge konsekvensetikken vurderer en handlingen som etisk riktig etter hvilke konsekvenser den får. Utilitarismen er en form for konsekvensetikk. Her måler en mest nytte for flest mulig, og det er dette som avgjør om en handling er etisk riktig. For enkelthets skyld kommer jeg til å bruke begrepet konsekvensetikk gjennom oppgaven. Grunnen til dette er at den tilhører gruppen etiske teorier den konsekvensene av handlingen står i fokus (Saghdahl, 2017).

Denne retningen gjør at en kan rettferdiggjøre en del handlinger som flere vil se på som moralsk forkastelig. Et eksempel som er ganske ekstremt er om et barn skyter ned flere barn på en skole. Når politiet kommer og de ser at barnet ikke har noen intensjon om å slutte, da skyter og dreper politiet barnet. Her vil politiets handling kunne begrunnes som etisk riktig

etter konsekvensetikken. Dette er fordi en får mest nytte for flest mulig. Om politiet ikke hadde drept barnet, kunne flere barn risikert å bli drept av skytteren. Her har en bevisst tatt et barns liv for å skåne mange barns liv (Saghdahl, 2017).

Redegjørelse av pliktetikken

Immanuel Kant og det kategoriske imperativ står sentralt innen pliktetikken. Når en skal vurdere handling som pliktetisk riktig er det to spørsmål en må stille seg selv. Gjør denne handlingen at jeg bruker mennesket som et middel og ikke som et mål i seg selv? Og har denne handlingen allmenngyldighet? Et menneske skal aldri kun brukes som et middel for å oppnå noe. Det er selvfølgelig personer en bruker som et middel, slik som for eksempel en lege som en brukes som et middel for å bli frisk. Men en skal aldri bruke personen kun som et middel. For å unngå dette må en behandle mennesket med menneskeverd og respekt. For at handlingen skal ha allmenngyldighet må en akseptere at handlingen blir en allmenn regel som alle gjør i samme type situasjon (Diderichsen, 2011).

Det kan være svært vanskelig når en står ovenfor et etisk dilemma, da det ofte ikke er valg mellom rett og galt, men mellom galt og galt, eller riktig og riktig. Det en kan gjøre i slike situasjoner er å stoppe opp og vurdere hvilke etisk teori en skal bruke for å finne frem til best mulig løsning. Da kan en enten se på hva som får best konsekvenser for flest mulig, eller en kan se på hva som samsvarer med menneskeverdet og har en allmenngyldighet. Dette gjør at en kan måtte vurdere om handlingen skal være konsekvensetisk riktig eller pliktetisk riktig, da dette ofte ikke vil samsvare (Diderichsen, 2011).

Hoveddel:

Fri vilje og skyld

Den eldste teorien innen de absolutte straffeteorierne er at formålet med straff er å oppfylle rettferdighetens krav. Det skal være en forholdsmessighet mellom straff og skyldprinsippet, og skadefølgen. Rettferdighet kan bli definert som at en person mottar det vedkommende fortjener. Jeg vil anta at det er denne definisjonen som brukes mest i dagliglivet. Som nevnt innledningsvis så kjennetegnes en psykotisk person med at vedkommendes virkelighetsoppfatning ikke samsvarer med den faktiske virkelighet. Hvordan kan det da sies at en person får som vedkommende fortjener, når personen har gjort handlingen på bakgrunn av en virkelighet som ikke samsvarer? (Mathiesen, 1995).

Rettferdighet er et komplisert begrep som flere personer har prøvd å definere. Mathiesen refererer til Thorstein Echoff som skiller mellom to hovedtyper av rettferdighetsprinsippet. Det er likevektsrettferdighet og fordelingsrettferdighet (Mathiesen, 1995).

Fordelingsprinsippet går ut på at alle skal ha like stor mengde av de verdier som deles ut. Tross begrepet verdier brukes, er det overførbart til å gjelde byrder slik som straff. Det skal være en forholdsmessig likhet mellom skyld og straff. Det vil med andre ord ikke være slik at et drap er et drap. Om en person skyter en person på kloss hold i ryggen i motsetning til at en uheldig person rygger ned en person som var i blindsonen. Det vil ikke være rettferdig at både skytter og bilfører får samme type straff, med tanke på at skylden er ulik. Dette eksempelet vil være ganske tydelig. I motsetning til om en har to drap begått med knivstikking, der den ene drapsmannen var psykotisk mens den andre hadde en korrekt virkelighetsoppfatning. Da kan en stille seg spørsmålet om skylden vil være lik, og at det dermed vil bli urettferdig å straffe dem likt. I dette tilfellet vil dette mest sannsynlig være fengsel (Nordahl, 2011).

Tilregnelighet handler om ens evne til å handle samsvarende med lovene i straffeloven, samt å evne å ta ansvar for sine handlinger. Denne evnen mangler en utilregnelig person. Noen betrakter den psykotiske som en person som ikke lenger er fri og i kontroll over sine egne handlinger. Dermed vil det ikke være rettferdig at en person idømmes en reaksjon for en handling han ikke kan klandres for. Om en skal avgjøre rettferdigheten etter fordelingsprinsippet vil det ikke være rettferdig at en psykotisk og en frisk person straffes likt, da deres skyldene er ulik (Det kongelige justis- og beredskapsdepartementet, 2014, punkt 4.1 og Nordahl, 2011).

Om en skal ta utgangspunkt i dette vil det ikke være rettferdig at en psykotisk person blir fratatt sin frihet. På den andre siden så kan en si at personen er skyld i handlingen på bakgrunn av at den aldri hadde skjedd om det ikke hadde vært for vedkommende. Dermed kan en si at det hadde vært rettferdig å straffe vedkommende. Alt i alt så bunner det i hvilken sammenheng en ser mellom skyldene til en psykotisk person og handlingen (Nordahl, 2011).

Echoff sin definisjon av rettferdighet etter fordelingsprinsippet viser at det skal være en forholdsmessighet mellom skyld og straff. Tross at tvungent psykisk helsevern ikke er en straff i ordinær forstand, tar en friheten fra en person i behandlingsøyemed. Regjeringen har

skrevet om skyld og utilregnelighet i sin proposisjon til stortinget. De skiller mellom tre ulike prinsipp for avgrensning av utilregnelighetsgrunnlaget: det medisinske, det psykologiske og det blandende prinsipp. I det blandende prinsipp er det et krav til årsakssammenheng mellom tilstanden (den psykiske) og handlingen, eller at lovbrøteren ikke har evnet å forstå eller kontrollere den lovstridige handlingen. Med andre ord så vil det ikke være rettferdig å dømme en person for en handling vedkommende ikke har skyld i. Så etter Echoffs fordelingsprinsipp vil ikke tvungent psykisk helsevern være rettferdig for de som dømmes (Mathiesen, 1995 og Det kongelige justis- og beredskapsdepartementet, 2016-2017).

Gjengjeldelse

Jon Hugaas bruker definisjonen til Nestor Johs. Andenæs på straff, der han sier at det skal være et onde som påføres den som har begått en lovovertrødelse, fordi han/hun skal føle det som et onde. Tross at tvungent psykisk helsevern ikke er straff i den ordinære forstand, er det en reaksjon på en lovovertrødelse, der vedkommende blir fratatt sin frihet. Med tanke på dette vil jeg påstå at det er en form for straff og et onde. Etter denne definisjonen skal rettferdighet søkes oppnådd gjennom likevektprinsippet (Hugaas, 2013 og Mathiesen, 1995).

Likevektsrettferdighet handler om en plikt eller rett til en form for gjengjeldelse for en handling. Dette er begrunnet med at en skal oppnå likevekt mellom de involverte partene. Fra dette ståstedet synes jeg det er lettere å se på idømmelsen av tvungent psykisk helsevern som rettferdig, i motsetning til fordelingsprinsippet som drar inn skyld. Det er en handling mot en handling. En har gjort en grusom handling og dermed er det rettferdig for alle parter at en skal idømmes et onde. En kan derimot stille spørsmål om samfunnet og de etterlatte ser på onde (tvungent psykisk helsevern) som tilstrekkelig (Mathiesen, 1995).

Skal en se på dette pliktetisk vil det ikke være en korrekt reaksjon på et lovbrudd. Grunnen til dette er at lovbrøteren brukes som et middel, og ikke som et mål i seg selv jamfør Kant sitt kategoriske imperativ. Lovbrøteren straffes som en hevn, og brukes dermed som et middel for å oppnå likevekt og skape balanse. Dermed kan en si at det er pliktetisk feil å idømme noen straff (Hugaas, 2013).

På den andre siden sier Kant videre at straff ikke er hevn, straff er til for forbrøteren. Den skal fungere som en konsekvens for den handling vedkommende har gjort samt at den skal hjelpe lovbrøteren å restitueres som menneske. I forbindelse med tvungent psykisk helsevern vil

dette samsvare godt, da vedkommende får behandling for å bli frisk. Her brukes lovbryteren som et mål for sin menneskelighet, og ikke som et middel alene. Kant sier videre at straff skal begrunnes i forbryterens skyld. I følge Kant sitt kategoriske imperativ skal en ikke straffe uskyldige. Da oppstår dilemmaet som nevnt ovenfor om en psykotisk person har skyld i sine egne handlinger (Hugaas, 2013).

Gjengjeldelse er noe som vil være aktuelt å se på i forbindelse med de som er etterlatt/fornærma etter et lovbrudd. Gjengjeldelse er i mange sammenhenger brukt som et argument for straff. Hugaas refererer til H. L. A. Hart som er en engelsk rettsfilosof. For at gjengjeldelse skal gjelde må en ha en subjektiv skyld i bunn, mener Hart. Når en person er strafferettslig utilregnelig er det vedkommendes subjektive skyld som mangler. Dermed mener Hart at en ikke kan bruke gjengjeldelse som et argument når en skal idømme utilregnelige personer (Hugaas, 2013).

Gjengjeldelse kan begrunnes konsekvensetisk. Om straffen vil få en god konsekvens vil det være en (konsekvens)etisk riktig handling. Konsekvenser er noe det er vanskelig å forutsi. Men som jeg nevnte tidligere i oppgaven skal en ikke avslutte behandling av en person idømt tvungent psykisk helsevern før vedkommende er klassifisert som ufarlig. Dette vil være en god konsekvens, tross at straff kan sees på som en gjengjeldelse av en forutgående dårlig handling. Dermed vil en rettferdiggjøre bruken av straff med den konsekvens straffen får. Når det kommer til konsekvensetikk, er det mest nytte for flest mulig. Å være under tvungent psykisk helsevern vil være nyttig for den idømte (får behandling), for de etterlatte (føle trygghet), samt for samfunnet for øvrig (om de ser på idømmelsen som en gjenopprettelse av urett) (Hugaas, 2013).

Tidsaspektet

Sammenligner en tiden en person er under tvungent psykisk helsevern mot tiden en soner i fengsel vil en finne en vesentlig forskjell. En person som er tilregnelig og som dømmes til ubetinget fengsel, vil få en konkret dom på antall dager, måneder eller år. I motsetning til en person som idømmes tvungent psykisk helsevern, som vil slippe ut etter en vurderingen av fare for gjentakelse av alvorlige lovbrudd. Dette nevnte jeg under avsnittet tvungent psykisk helsevern. Denne ordningen kan en se fra både samfunnets og den idømte sitt perspektiv, og en kan komme frem til samme slutning. Dette vil sannsynligvis oppfattes som en trygg ordning for samfunnet siden den idømte ikke slippes ut til samfunnet før det er tatt en

vurdering av om det er trygt. Dette vil også være en god løsning om en ser det fra den idømte sitt ståsted, med tanke på at vedkommende får den hjelp han fortjener og behøver (Helsedirektoratet, 2011).

Leif Petter Olaussen har gjort en empirisk undersøkelse på hva folk synes om straffenivået i Norge. Dette er på straff generelt, og ikke for tvungent psykisk helsevern spesielt. Tross dette, mener jeg det er aktuelt da det er en del likheter mellom fengsel og tvungent psykisk helsevern, som jeg har nevnt tidligere i oppgaven. Undersøkelsen ble gjort over telefon, der 68% mente at straffene stort sett var for milde. Når det kommer til tvungent psykisk helsevern var det i 2015 vold- og seksuallovbrudd de utilregnelige hovedsakelig ble dømt for. Olaussen sin undersøkelse kom fram til at nesten alle (84%) mente at voldslovbrudd burde straffes enda hardere. Det er vanskelig å si noe om hva personene synes om straffenivået blant utilregnelige da denne undersøkelsen tok for seg straff generelt. I tillegg er det ikke ført noe statistikk på hvor lenge utilregnelige er under helsevesenets kontroll, slik at en kan sammenligne tiden med de tilregnelige sin straff. Men når en leser i media at personer blir utskrevet etter korte opphold på institusjon, kan en anta at personene i undersøkelsen neppe hadde vært fornøyd med straffenivået (Olaussen, 2013).

En kan på en side si at tidsaspektet er mer rettferdig for samfunnet og de fornærmede når personen er dømt til tvungent psykisk helsevern sammenlignet med fengsel. Det vil være betryggende for dem å vite at det blir tatt en kyndig vurdering av idømte i forbindelse med fareperspektivet, før vedkommende slippes ut. I motsetning til for eksempel voldtektssaker der en tilregnelig slippes ut etter 3 år i fengsel, for å så voldta et nytt offer kort tid etter løslatelse. En kan håpe og anta at denne risikoen er lavere for personer som har vært under tvungent psykisk helsevern, da de har blitt vurdert før løslatelse. Statistisk sentralbyrå hadde ingen tall på tilbakefall blant personer som har vært under tvungent psykisk helsevern, men 49% av alle siktede (tilregnelige) i 2005 hadde innen fire år gjort en ny forbrytelse. Det er ingen tall å sammenligne med tvungent psykisk helsevern, men en kan trekke slutningen at fengsel muligens ikke er den mest forebyggende arena (Helsedirektoratet, 2011 og Andersen og Skardhamar 2013).

Skal en se tidsaspektet fra de idømte sitt ståsted derimot, er det flere ulemper med å være innelåst på ubestemt tid i motsetning til å kunne telle ned dager, slik som ved vanlig fengselsstraff. Liv Finstad og Anne Lise Gjetvik (1980) har skrevet en forkortet versjon av en

undersøkelse som ble gjort i 1978/1979 av varetektsfanger. Grunnen til at denne boken kan brukes tross at den skriver om varetektsfanger, er at varetekt og tvungent psykisk helsevern har tidsaspektet til felles, der det er usikkert hvor lenge en skal sitte. Varetektsfangene ble intervjuet og flere sa at de synes fremtiden var vanskelig å forholde seg til. Det var vanskelig med venner, familie og sosialt liv. Det var ikke lett å opprettholde kontakten med dem når en satt i varetekt. Dette er noe jeg tror personer i tvungent psykisk helsevern kan relatere seg til. Det som muligens kan være en faktor med at en mister kontakt med venner og familie er frykt hos pårørende. Det kan være en del spørsmål når en skal besøke en person som er inne på tvang innen psykiatrien. Hva om personen skader meg? Eller hva om personen er helt ute, og jeg ikke får noen kontakt med vedkommende? (Finstad og Gjetvik, 1980)

Noen andre moment som vanskeliggjør det å se optimistisk på fremtiden, er jobb og bosted. Når en skal oppholde seg på institusjon på ubestemt tid er det vanskelig å vite hva en skal gjøre med jobben og boligen. Skal en si den opp? Skal en sykemelde seg? Tenk om en skal være i helsevesenet i flere år? Dette er spørsmål det er vanskelig å svare på da en ikke har en fast dato å forholde seg til i forbindelse med løslatelse. Det var kun 16% av de varetektsfangene som ble intervjuet som var optimistisk til fremtiden. I undersøkelsen til Olaussen der han vurderte hva samfunnet synes om straffenivået, var det tydelig at de ikke tok i betraktning faktorene som nevnt ovenfor. Det er mer enn bare friheten en tar fra en person som blir dømt, en tar fra vedkommende familie, venner, arbeid, anseelse og selvrespekt. Det er i tillegg til dette en stor psykisk og sosial belastning, spesielt vil jeg påstå at dette gjelder personer som er under tvungent psykisk helsevern. Grunnen til at jeg antar dette er stigmaet som knyttes til psykiske lidelser. Dette stigmaet knyttet til psykiske lidelser, gjør det vanskeligere for meg å argumentere for at tvungent psykisk helsevern er en rettferdig reaksjon (Finstad og Gjetvik, 1980 og Olaussen, 2013 og Jensen 2009).

Olaussen skriver også om forholdsmessighet mellom lovbrudd og straff, han sier at straffen skal være en rettferdig gjengjeldelse. Dermed er forholdsmessighet viktig med tanke på utmåling av straff. Men som nevnt flere ganger er det vanskelig å si noe om tidsaspektet strafferettslig utilregnelige personer soner opp mot rettferdighet, da det ikke finnes oversikt på hvor lenge de er under helsevesenets kontroll. Men de store mediehusene har ved flere anledninger dratt frem saker der personer har gjort grusomme handlinger, men likevel frikjennes eller slipper ut etter kort tid. Et eksempel er en sønn som i psykose drepte sin egen mor. Han ble erkjent psykotisk i gjerningsøyeblikket og frikjent for drapet. Grunnen til at han

ikke ble idømt tvungent psykisk helsevern var fordi ikke alle fire vilkår som nevnt innledningsvis var oppfylt. Retten mente at det ikke var fare for gjentakelse. En kan begynne å lure på hvilke følelser de etterlatte og fornærmede sitter igjen med etter dette (Strøm, 2018 og Olaussen, 2013).

Det kan som sagt være betryggende for samfunnet og for de etterlatte å vite at vedkommende er under helsevesenets kontroll, frem til det ikke foreligger gjentakelsesfare for en ny alvorlig straffbar handling. Det å frata vedkommende friheten, vil her være en konsekvensetisk handling. Konsekvensetikken leter etter den handlingen som gir mest lykke til flest mulig. I dette tilfellet vil da lykken til idømte, eller mangelen på sådan, gå på bekostning av lykken til samfunnet og de fornærmede og etterlatte. Dermed vil det være konsekvensetisk riktig å idømme en psykotisk person til ubestemt tid under helsevesenets kontroll. Men om en derimot skal drøfte dette opp mot pliktetikken og Kants kategoriske imperativ, vil dette ikke være etisk riktig. Kant sier at en ikke skal bruke mennesket kun som et middel. I dette tilfellet vil en bruke den psykotiske som et middel for å oppnå trygghet for de etterlatte/fornærmede og samfunnet for øvrig. Dette vil ikke være pliktetisk riktig (Diderichsen, 2011 og Saghdahl, 2017).

Ser en tidsaspektet fra samfunnets perspektiv vil jeg tro det blir oppfattet som en rettferdig reaksjon. Grunnen til dette er at den psykotiske ikke slippes ut av institusjon før vedkommende er vurdert til ikke å være farlig. Dette vil være en faktor som kan peke på at reaksjonen er rettferdig for både samfunnet og den idømte. For at samfunnet skal ha tro på rettssystemet og at det fungerer, er det essensielt at det er trygt og at reaksjonene rettssystemet iverksetter bidrar til dette. I tillegg er det viktig å si at tross tvungen psykisk helsevern er en reaksjon som er basert på tvang, skal den bidra til å gjøre den innlagte frisk.

Farlighet

Å forutsi fremtidig risiko og farlighet ved de strafferettslige utilregnelige som er under tvungent psykisk helsevern, er hovedessensen bak om en blir løslatt eller ei. Det å kunne forutsi fare er en krevende jobb som innebærer stort ansvar. Som jeg nevnte ovenfor er det ikke noe statistikk på tilbakefall blant strafferettslig utilregnelige personer som har vært under tvungent psykisk helsevern. Men en vet at det er en farlighet i nåtid som gjør at personer blir ilagt denne særreaksjoner. Det kan en blant annet se på punkt fire i forbindelse med hva som må være oppfylt før en person kan idømmes denne reaksjonen; Det må være en fare for

gjentakelse av en ny alvorlig kriminell handling som krenker andres helse, frihet eller utsetter andres liv for fare (Wegner, 2015 og Helsedirektoratet, 2011).

En kan sammenligne tvungent psykisk helsevern med forvaring, da begge er reaksjoner etter lovbrudd der vedkommende idømmes på ubestemt tid. I tillegg tas det en vurdering av gjentakelsesfare og samfunnsbeskyttelse da en skal løslates fra forvaring, dette er sammenlignbart med vurderingen som tar i forbindelse med avslutning av tvungent psykisk helsevern. Tilbakefallet blant personer som soner ubetinget fengsel opp mot tilbakefall blant personer som har vært under forvaring, er nokså likt. Grunnen til at dette er interessant er at når en slippes ut etter en ubetinget dom vil en ikke bli vurdert i forbindelse med tilbakefall, men dette vil en bli både under tvungent psykisk helsevern og forvaring. Det er retten som avgjør om en person skal løslates etter forvaring, ofte er denne vurderingen gjort i samarbeid med en rettspsykiater. Når en person under tvungent psykisk helsevern skal løslates blir dette avgjort av retten eller påtalemyndigheten i samsvar med faglig ansvarlig. Det er med andre ord ganske mye likheter med forvaring og tvungent psykisk helsevern. Men er det sammenlignbart når en ser på tilbakefall? Det er dessverre vanskelig å si noe om ettersom det ikke er ført noe statistikk over tilbakefall etter en dom på tvungent psykisk helsevern (Helsedirektoratet, 2011 og Johnsen, 2013).

Forebyggende

Tross at jeg har snakket mye om rettferdighet gjennom oppgaven, hviler ikke straff alene på at den skal oppfattes rettferdig for alle parter involvert. Et viktig aspekt med straff, som henger igjen fra gammelt av, er at den skal være allmennpreventiv. Det vil jeg anta ikke brukes som et argument når det kommer til personer som idømmes tvungent psykisk helsevern. De er en gruppe personer som har handlet uten / med sterkt svekket virkelighetsoppfatning. Det er mye mulig at de aldri ville begått de straffbare handlingene om de ikke hadde vært psykotisk. Det er vanskelig å forebygge at noe skal skje, når det er psykisk syke personer som gjør det, da deres vurdering av handlingen ikke er på bakgrunn av faktum og fornuft (Mathiesen, 1995).

Forebyggende var noe jeg følte var viktige å få belyst i denne oppgaven. Forebyggende er en av politiets hovedoppgaver jf. politiloven §2 nr. 2, og derfor hadde jeg lyst å kaste lys over det forebyggende aspektet i forbindelse med min oppgave. Ettersom det ikke er noe statistikk på tilbakefall blant personer som har vært under tvungent psykisk helsevern, føler jeg det er vanskelig å få belyst dette temaet tilstrekkelig.

Avslutning

Det skal være en forholdsmessig likhet mellom straff og skyld. Når en skal vurdere dette i forbindelse med en psykotisk person variere dette med hvordan en betrakter at den psykotiske er i kontroll over sine handlinger. En kan peke på at vedkommende ikke er i kontroll med tanke på at virkelighetsoppfatningen ikke samsvarer med den faktiske virkelighet. Dette gjør at vedkommende agerer på noe som ikke er reelt. Dette gjør at en kan konkludere med at tvungent psykisk helsevern ikke er en rettferdig reaksjon. På den andre siden kan en derimot si at den psykotiske har skyld i handlingen da den ikke hadde skjedd foruten vedkommendes handlinger.

Likevektsrettferdighet handler om en rett til en form for gjengjeldelse, der en skal oppnå likevekt mellom de involverte parter. For å oppnå likevekt skal en respondere på et onde med et onde, altså en kriminell handling mot en straff. Dermed vil det være rettferdig å idømme en psykotisk person, da en ikke drar inn skyldprinsippet som nevnt i avsnittet ovenfor. Tross dette sier Hart at en ikke kan idømme en person uten å ha subjektiv skyld i bunn. Dette gjør at det ikke vil være rettferdig å idømme vedkommende, da den subjektive skyld mangler. På den andre siden vil det konsekvensetisk være riktig å idømme en psykotisk person da det skaper mest mulig lykke for flest mulig, samfunnet og de etterlatte/fornærmede. Pliktetisk vil det derimot være vanskelig å argumentere for tvungent psykisk helsevern. Kant sier på den ene siden at mennesket aldri kun skal brukes som et middel, noe en kan si mennesket blir når det blir brukt som en form for gjengjeldelse for å skape balanse. På den andre siden sier Kant at straff er til for forbryteren da den blant annet skal rehabilitere mennesket, noe som vil stemme bra i forbindelse med tvungent psykisk helsevern.

Tiden en person er under tvungent psykisk helsevern har en vesentlig likhet med ubetinget fengsel, da den ikke er bestemt på forhånd. En kan derimot sammenligne det med forvaring. Forvaringsdømte synes det var vanskelig å forholde seg til fremtiden i forbindelse med familie, venner og jobb blant annet. Dette peker på at tidsaspekter ikke er rettferdig for de idømte. Men på den andre siden kan si at det er rettferdig for de idømte da de får behandling og hjelpen de behøver. Det kan i tillegg bli oppfattet som en god reaksjonsform for samfunnet og de etterlatte, da det oppleves som trygt da de ikke slippes ut før de er vurdert til å ikke innebære en reell risiko. Tross dette kan en se på det som pliktetisk feil da vedkommende blir brukt som et middel for å skape trygghet for samfunnet og de etterlatte.

Et sentralt element i idømmelsen og avskrivning av tvungent psykisk helsevern, kan sammenlignes med forvaring. Statistikk viser at når en sammenligner tilbakefall blant forvaring og ubetinget fengsel er det nokså likt. Men det er ingen statistikk på tilbakefall blant strafferettslig utilregnelige personer. Dette gjør det også vanskelig å si noe om både farlighet i forbindelse med løslatelsen og om særreaksjonen er forebyggende.

Den eldste teorien innen de absolutte straffeteoriene er at straff skal oppfylle rettferdighetens krav. Tvungent psykisk helsevern er ikke straff i ordinær forstand, men det kan sammenlignes da den i likhet med fengsel frarøver noen friheten. I denne oppgaven har jeg sett på ulike aspekter rundt tvungent psykisk helsevern, og drøftet om dette er en rettferdig reaksjon ovenfor en strafferettslig utilregnelig person. Det er ulike faktorer som drar i hver sin retning, noe som gjør det vanskelig å konkludere med verken ja eller nei på spørsmålet om tvungent psykisk helsevern er en rettferdig reaksjon. Men for samfunnets rettssikkerhet kan det vanskelig forsvares å la utilregnelige personer gå fritt, fremfor å gi dem den behandling de behøver.

Litteraturliste

Andersen, S.N., Skardhamar, T., 2013, Tilbakefall til kriminalitet. Å måle gjentatt kriminalitet – hvem, hva og når? *Samfunnsspeilet*, 3/2013. Lokalisert på:

<https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/aa-maale-gjentatt-kriminalitet-hvem-hva-og-naar>

Bahus, M., 2017, psykisk helsevernloven, *Store norske leksikon*. Lokalisert på:

https://snl.no/psykisk_helsevernloven

Det kongelige justis- og beredskapsdepartementet. (2016-2017) *Endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (skyldene, samfunnsvern og sakkyndighet)* (prop. 154 L). Lokalisert på:

<https://www.regjeringen.no/contentassets/d0c83eccbc14d99b5d191106fe3e179/no/pdfs/prp201620170154000dddpdfs.pdf>

Det kongelige Justis- og beredskapsdepartementet, 2014, *tilregnelighet og utilregnelighet: begreper og regler, skyldene, sakkyndighet og samfunnsvern*, (Norges offentlige utredninger [NOU] 2014-10-1). Lokalisert på:

<https://lovdata.no/pro/#document/JUS/nou-2014-10-01?from=NL/lov/2005-05-20-28/%C2%A720>

Diderichsen, A. (2011). *Etik for politifolk*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Helsedirektoratet, (2011). *Informasjon til deg som er dømt til tvungent psykisk helsevern* [Brosjyre]. Helsedirektoratet.no: Helsedirektoratet. lokalisert på:

<https://helsedirektoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/555/Informasjon-til-deg-som-er-domt-til-tvungent-psykisk-helsevern-IS-0436.pdf>

Jensen, M., J., F (Red.), Dybvig, S. & Johannessen, J., O. (2009). *Stigma- antistigma: Stigmatisering av personer med psykiske lidelser, hvordan kan det bekjempes?* 2 utg. Stavanger: Stiftelsen psykiatrisk opplysning.

Johannessen, A., Tufte, P. A. & Kristoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (4. utg.). Oslo: Abstrakt.

Johnsen, B., 2013, elleve år med forvaring: løslatelser – praksis og rettspraksis – og tilbakefall. *Lov og rett*, 2013 (06), pp. 385-405. Lokalisert på:

https://www.idunn.no/file/pdf/61299196/lor_2013_06_pdf.pdf

Justis- og politidepartementet (1993-1994) *Om lov om endringer i straffeloven mv (strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner)*. (Ot.prp. nr. 87)

Kringlen, E., (2001) *Psykiatri*. (7 utgave.) Oslo

Nordahl, M., (2011, 26 juli). Høy terskel for utilregnelighet, *forskning*. Lokalisert på:

<http://forskning.no/juridiske-fag-kriminalitet/2011/07/hoy-terskel-utilregnelighet>

Politoloven. LOV-1995-08-04-53. (1995). Lokalisert på:

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1995-08-04-53?q=politi>

Psykisk helsevernloven, LOV-1999-07-02-62. (1999). Lokalisert på:

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-62?q=psykisk%20helsevern>

Saghdal, M., 2017, konsekvensetikk, *Store norske leksikon*. Lokalisert på:

<https://snl.no/konsekvensetikk>

Statistisk sentralbyrå. (2015). [Tabell: 10624]. *straffereaksjoner, etter reaksjonstype, hovedlovbruddstype, alder, statistikkvariabel og år*. Lokalisert på:

<https://www.ssb.no/statbank/table/10624/tableViewLayout1/?rxid=88161e56-c7a5-4d0c-8d76-cc7ebd27cb84>

Straffeloven, LOV-2005-05-20-28 (2005). Lokalisert på:

https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28/KAPITTEL_2-10#KAPITTEL_2-10

Strøm, P. (2018, 13. februar). 39-åringen erkjenner å ha drept sin mor – frikjent av retten. *NRK*. Lokalisert på:

<https://www.nrk.no/troms/39-aringen-erkjenner-a-ha-drept-sin-mor--frikjent-av-retten-1.13911037>

Thjømøe, S.L. (2015 30. oktober): De kaller det permisjon, men drapsmannen lever som en fri mann. VG. Henter fra:

<http://www.vg.no/nyheter/innenriks/krim/de-kaller-det-permisjon-men-drapsmannen-lever-som-en-fri-mann/a/23546320/>

Wegner, R. B. (2015). *Strafferett: Spesiell del* (2. utg.). Oslo: Vett & Viten.

Selvvalgt litteratur:

Finstad, L., Gjetvik, A.L., 1980, varetektsfanger forteller, Oslo: universitetsforlaget
(Kapittel 4 – varetektsoppholdet side 32-55=23 sider.

Kapittel 5 – frihetsberøvelse og tvang side 104- 110= 6 sider)

Hugaas, J., 2013, Straffens etikk, *Fonteneforskning*, 2/13, lokalisert på:

<http://fonteneforskning.no/pdf-15.19389.0.3.68d9025a8c> (12 sider)

Mathiesen, T., 1995, *Kan fengsel forsvares?* Oslo: Pax Forlag A/S.

(224 sider – hele boken)

Olaussen, L.P., 2013, Hva synes folk om straffenivået? En empirisk undersøkelse. Oslo, Interface Media AS

(Kapittel 2 – straffene er for milde – fengsel som hotellopphold side 26-48=22 sider.

Kapittel 6 – individuell variasjon i tilbøyelighet til å straff side 131-156=25 sider

Kapittel 7 – Tildeling av straff etter forholdsmessighetsprinsippet 156-190= 44 sider)

Totalt antall sider selvvalgt litteratur: 356